

## Consciència personal, ètica col·lectiva i revolucions quotidianes

Ricard Gomà

Tinent d'Alcalde d'acció Social i Ciutadania de Barcelona (ICV-EUIA)  
Professor titular de ciència política (UAB)

### Pinzellades introductòries

NO ÉS UNA TASCA FÀCIL, PERÒ TRACTARÉ D'EXPLICAR què significa la política per a mi. D'entrada, i per esviar qualsevol dubte, començo expressant el meu acord amb Eduardo Galeano quan escriu: «deixem el pessimisme per a temps millors». El món està complicat, és ple de persones vivint vides difícils. La política ha de contribuir a fer-lo millor, més humà i habitable. No ens podem permetre el luxe del pessimisme. Pere Casaldàliga diu que «és en l'esforç de cada dia on hi ha la prova del valor dels nostres somnis». I Miquel Martí i Pol demana «terra —no només somnis— i també mar imensa: coses tangibles». Sentir a la pell de l'ànima la bellesa d'un poema de Margarit o una cançó de Serrat no canvia el món, d'acord; però, per a canviar el món cal declinar els temps de la tendresa, d'una nova sentimentalitat. I com ens recorda Pocho Lepratti: «una xarxa de formigues pot més que un elefant».

Creç que la política té sentit quan arrela en valors (igualtat, autonomia, diversitat, generositat...), s'expressa en actituds (rebel·lia, creativitat, senzillesa, respecte...), reconeix identitats (les diferències estimulen, els vincles reconforten) i defensa els interessos de les persones i els col·lectius més vulnerables. Té sentit quan situa la vida com a valor suprem, la vida dels infants com a expressió màxima d'aquest

MONOGRÀFIC

valor (avui en moren 30.000 al dia per desnutrició o malària). Recordo un cartell a l'entrada de l'Havana que deia «milions d'infants al món dormiran aquesta nit al ras, cap d'ells no serà cubà». Té sentit quan s'empeña en la vida quotidiana de les persones, per anar transformant relacions concretes de dominació en noves relacions de fraternitat. Té sentit, en fi, quan serveix per a avançar cap a una democràcia radical de les persones, sense punt final.

La política democràtica ens permet viure junts essent diferents, i ens permet dotar-nos d'eines per a construir relacions socials igualitàries, ser més lliures i articular vincles comunitaris que ens acostin a la felicitat. Poder realitzar tots els projectes de vida amb autonomia, fer efectiu el dret a l'autodeterminació personal, incorporar-nos a xarxes que ens donin sentit vital. La política és la gramàtica que permet teixir punts de diàleg entre la consciència personal i l'ètica col·lectiva. Però alerta, a la política no li podem demanar tampoc massa. És tan imperfecta i limitada com qualsevol altre aspecte de la vida. Només hauríem d'exigir-li, amb tota humilitat, un altre món possible i necessari: sense pobresa, ecològic i amb llibertats reals (de moviment global també) per a tothom. Utopies modestes.

Després d'aquestes primeres impressions desordenades sobre la política, *on he cercat més instal·lar una música de fons que desplegar la lletra*, tractaré d'ordenar les reflexions sobre tres grans eixos: a) el canvi d'època que ens toca viure com a context on situar qualsevol reflexió sobre la política; b) els actors, els processos i les formes de la política; c) els valors de fons i l'agenda d'una política que no renuncia a llegar a les generacions futures un món infinitament millor.

### Cap als nous Temps de la segona modernitat

No passem un temps de canvis; més aviat assistim a un canvi de Temps. Encara que molt desigualment protagonitzat. Més enllà d'aspectes més o menys circumstancials, els principals paràmetres vitals i culturals que van estructurar, al llarg de les últimes dècades, la societat de la primera modernitat (la dels processos d'industrialit-

MONOGRÀFIC

## La política és la gramàtica que permet teixir ponts de diàleg entre la consciència personal i l'ètica col·lectiva.

zació, urbanització, nuclearització familiar, adscripció a identitats simples, continuïtats biogràfiques) ha trottollat de forma irreversible. La profunditat i la multidimensionalitat dels canvis socials, combinada amb la gran acceleració del seu propi ritme de producció, ens col·loquen en un escenari probablement sense precedents. Un escenari de transició ràpida cap a una segona modernitat, cap a un nou Temps on els projectes vitals i les ètiques col·lectives es relacionen des de noves gramàtiques. La política no pot restar-ne al marge. Encara que de vegades sembla que sí que pot, però a costa d'una existència *zombi* i allament intel·ligible.

Sí, canvis accelerats. Els antropòlegs ens diuen que des de l'establiment de l'*homo sapiens* com a única espècie humana del planeta es poden datar, fins avui, poc més de mil generacions sobre la Terra. El ritme del canvi històric de les vuit últimes supera amb escreix el del conjunt de les anteriors. Cap al 1860, quan s'enderrocaren les últimes muralles de Barcelona, l'esperança de vida dels habitants no arribava a cinquanta anys i la taxa d'analfabetisme se situava per sobre del 70%. I d'això fa només 150 anys (ni vuit generacions!). Però el segle XXI sembla que no en tingui prou. La sobreacceleració és un fet. Qui podria pensar, l'any 2000, que el seu barri seria multicultural? Qui havia incorporat a la seva quotidianitat, fa només deu anys, l'ús habitual d'Internet i de les seves xarxes d'interacció? Els canvis socials i tecnològics han escurçat dràsticament la seva longevitat d'ona, i la sensació de sentir-nos vitalment desbordats per ells ha esdevingut una constant biogràfica. Les formes d'intervenir políticament sobre un medi tan carregat d'incerteses, que genera i crema escenaris amb la mateixa aparent facilitat, han de canviar també substancialment. Com han de canviar els idearis amb voluntat de direccionar aquestes transformacions, d'orientar-les en benefici d'un planeta just i habitable.

Però més enllà de la societat ràpida, els vectors del canvi són múltiples, profunds i qualitatius. La segona modernitat s'assenta sobre bases vitals i culturals noves. Creïem saber les respostes, però ens han canviat les preguntes; la nostra vida s'haurà de relatar en un idioma diferent. La política també. El nou Temps ve caracteritzat per tres esferes principals de transformació, fortament interconnectades.

En primer lloc, la dimensió de la creixent complexitat dels contextos vitals. El segle XX va ser una època configurada per grans agregats socials amb interessos i valors estandaritzats. Vides amb uns alts nivells de delegació cap a l'esfera col·lectiva, cap a la comunitat homogènia de pertinença. La societat de la segona modernitat neix amb models de vinculació laboral atomitzats, amb formes diversificades de convivència familiar, multicultural, amb relacions emergents entre edats i entre sexes, amb nous usos quotidians dels temps i dels espais urbans. Noves complexitats que incorporen, a les velles fractures, nous eixos de desigualtat i d'exclusió relacional. Noves fragilitats vitals.

En segon lloc, el vector de la individualització: «la nova lògica de codificació personal de les complexitats socials» (no ho confongueu amb l'individualisme; tenen poc a veure). La transició d'una dimensió vital amb identitats i ancoratges sòlids (familiars, emocionals, laborals, lingüístics...) i amb horitzons certs i previsibles, cap a una nova lògica de biografies obertes, marcades per riscos i incerteses, amb elements de discontinuïtat forts, sense referents comunitaris sòlids on gestionar les contradiccions entre la individualitat i les injustícies col·lectives. La segona modernitat, la del segle XXI, dibuixa un context més exigent amb la construcció de trajectòries vitals. I més contradictori, ja que incita a l'exercici permanent de l'autodeterminació personal, alhora que la situa en marcs de gran dificultat: es demanen respostes biogràfiques a problemes estructurals.

En tercer lloc, el vector del risc ecològic. La transició d'un món on operava el miratge del creixement econòmic il·limitat en clau productivista, a costa del territori i dels recursos naturals no renovables, i amb pautes de consum insostenibles i irresponsables, cap a un altre món on la noció de progrés humà no pot ja operar desvinculada ni de l'impacte ambiental present, ni de les hipoteques per al desenvolupa-

ment de les generacions futures. En el marc de la segona modernitat, la contradicció bàsica entre les esferes individual i col·lectiva es planteja en el terreny ecològic. El diàleg entre la consciència personal i l'espai públic passa per la reconstrucció d'un nou tipus d'ètica lligada a la responsabilitat quotidiana amb el futur del clima i del planeta.

### La nova política: radicalitzar la pràctica de la democràcia

El món de la segona modernitat, el nou Temps de les biografies obertes en entorns d'alta complexitat i asimètries múltiples, dels riscos ecològics socialment produïts, requereix «una nova política democràtica, un nou espai públic on sigui possible el diàleg de la individualitat amb l'esperança col·lectiva, on sigui possible bastir utopies practicables». Aquesta nova política s'ha d'anar configurant des de la valoració dels avenços produïts per la política de la primera modernitat. Però també des d'apostes de creativitat democràtica valentes. Avui, si un rebesavi nostre del segle XIX aixequés el cap, no entendria res, els canvis socioculturals i tecnològics li farien el món intel·ligible. Amb alguna excepció. Li serien familiars certes imatges de la política: partits amb llistes tancades capturant l'espai electoral, parlaments i governs reclosos en les seves litúrgies i protocols, polítics envoltats de la simbologia del poder, mitjans de comunicació més orientats al teatre polític que al debat de fons... la vella política que avui ja no és capaç de gestionar en clau democràtica les noves complexitats i les noves reflexivitats.

La política democràtica del segle XX ha funcionat sobre la base de quatre potes que li han donat estabilitat: a) la construcció d'una esfera pública ancorada en el vot (sufragi universal) com a mecanisme suficient de legitimitat i representació política; b) la centralitat dels partits com a instruments d'acció política col·lectiva; c) la supremacia de l'agenda socioeconòmica —creixement i (re)distribució— com a constructora d'identitats polítiques (dreta i esquerra clàssiques); i d) la desigual distribució del treball polític entre àmbits territorials de govern, amb fort predomini de l'escala nacional-estatal.

Les quatre dimensions estan esgotant el seu potencial. Totes presenten anacronismes que dificulten processar les noves realitats. Però cal més política que mai, una política diferent. I no podem passar per alt que el tipus de política resultant, que haurà de canalitzar les causes i les esperances de la segona modernitat, serà el fruit d'una batalla de valors i d'una correlació social de forces. La política democràtica es troba avui en una cruïlla.

Pot involucionar o pot aprofundir l'ideal democràtic. El camí del replegament presenta avui tres tipus d'amenaçes a la utopia de l'ègona democràtica. D'una banda, la política que es reclou en els seus refugis dèbilment representatius (governos i parlaments) per decidir sense deliberació pública, i alineat amb les preferències dels poderosos (els agents dels mercats financers, per exemple) per sobre de la recerca de solucions equilibrades i justes. D'altra banda, la política que s'atrimxera en lògiques tecnocràtiques i d'expertesa, que resulten llunyanes i alienes a l'escrutini democràtic dels valors i les alternatives (un determinat model de construcció política europea, per exemple). Finalment, la política del populisme, que tendeix a menysprear les mediacions col·lectives entre el lideratge i la ciutadania, i a fer de la política una combinació de narratives d'alt voltaatge simbòlic i receptes pràctiques ben poc matisades (de Berlusconi a Putin).

La democràcia de la segona modernitat ha d'incorporar que no hi ha solucions d'àmbit estrictament institucional a conflictes de base social; que no hi ha solucions de caràcter tècnic a problemes de naturalesa política; i que no hi ha solucions simples a realitats complexes. Ha d'explorar camins d'aprofundiment en clau d'implicació ciutadana directa. La política democràtica del segle XXI requereix alts nivells de deliberació i participació. És difícil esbossar en poques ratlles els elements d'avenç cap a una nova política de més qualitat democràtica, però se'n poden apuntar alguns:

- la superació dels partits clàssics per cooperatives polítiques de nou tipus, com a espais compromesos amb valors, i amb l'impuls a propostes creatives;
- la transferència de molt més poder electoral a la ciutadania,

“ No hi ha solucions d'àmbit estrictament institucional a conflictes de base social; no hi ha solucions de caràcter tècnic a problemes de naturalesa política; i no hi ha solucions simples a realitats complexes.

amb la tria directa de representants, i llistes obertes i desbloquejades;

- la politització de la quotidianitat, per a arrelar els idearis emancipadors en la vida de la gent, sense sacrificar mai més l'experiència vital en l'altar de les grans abstraccions ideològiques;
- l'articulació de processos deliberatius i d'instruments de democràcia directa i participativa per a adoptar bona part de les decisions;
- la transferència de capacitats i recursos als àmbits polítics de proximitat i la posada en marxa, alhora, de noves eines de governança democràtica global;
- l'increment dels mecanismes de control social de tota activitat política: una praxi democràtica amb les parets de vidre.

No es tracta de cap catàleg exhaustiu. Són només unes pinzellades que poden ajudar a la reflexió sobre el tipus de política que necessitem per a dotar de sentit col·lectiu a la lògica vital i cultural de la segona modernitat.

### Quina política per a quina societat ?

La política democràtica és un espai compartit que ens permet viure junts des del reconeixement de les nostres diferències, i permet gestionar per vies pacífiques els conflictes socials. Però no és tan sols una categoria procedimental. És també una categoria substantiva que expressa valors i actituds, que fa possible la realització quotidiana de projectes de llibertat i de justícia social. Entenc la política com una

«pràctica d'exploració constant cap a l'emancipació personal i col·lectiva; que convida valors i idees, però també actituds i emocions. Codi per a desxifrar contradiccions i activar esperances». Miraré de sintetitzar-ho en cinc punts.

1. La «nova política» està al servei d'un objectiu bàsic: deixar a les generacions futures un món infinitament millor que el que ens han llegat -amb molt d'esforç— els qui ens han precedit. És important valorar les fites històricament assolides. Tots els esforços han estat necessaris; i fonamenten la necessitat de perspectives noves: cal ser fidels al futur. Hi ha processos vers el progrés humà, i d'altres que porten l'empremta d'injustícies flagrantis. Cal reconèixer la magnitud dels canvis, no menystenir-los. I evitar tendències claudicants o purament resistencials. Necessitem rebel·lia i creativitat: inconformisme constructiu, transgressió reflexiva (*moltes llànties enceses per maleir la foscor*, diu el proverbi àrab).

2. Per a la «nova política», l'espai de la transformació social és la vida quotidiana. No existeix *el sistema ni les estructures*, en abstracte. Les persones són les protagonistes del canvi. Des de la subjectivitat s'han d'obrir espais de construcció d'una nova *ètica del nosaltres*, una infraestructura moral generadora d'accions col·lectives per a un món millor. Dinàmiques de treball per a ciutats i pobles on siguin possibles vides autodeterminades, projectes personals lliures, diversos i tots realitzables en igualtat. Trajectòries i actituds individuals que han de ser coherents, dia a dia, amb els valors i les utopies (modestes) que somiem. És, per exemple, en la pràctica de la paternitat cuidadora, coresponsable i paritària, que es construeix —ara sí— l'home nou. Cap finalitat no justifica els mitjans. Més aviat a l'inrevés: són els mitjans els que incorporen els valors de les finalitats. Amb formes de fer prepotents és impossible construir cap futur lliure i just.

3. No hi ha «nova política» sense pràctica transformadora, sense capacitat de traducció de la narrativa en accions que impactin els àmbits de la vida quotidiana (barris, escoles, fàbriques) cap a la superació de les injustícies existents. Hi ha moltes formes de lluitar per un món millor; cadascuna aporta coses interessants. Cal reconèixer amb complicitat i empatia les opcions dels altres, posar en valor mútuament experiències i formes d'acció, restar oberts als aprenentatges

“ Entenc la política com una pràctica d'exploració constant cap a l'emancipació personal i col·lectiva; que convoca valors i idees, però també actituds i emocions.

encreuats en el procés de canvi social. La multiplicitat de trajectòries de canvi inscrites en l'experiència vital és la «infraestructura» de la nova política. S'han de teixir ponts de diàleg constructiu entre relats diversos. Calen moviments socials, un teixit associatiu dens i arrelat, xarxes comunitàries i veïnals amb vocació de solidaritat, actors polítics i governs honestos amb capacitat de tirar endavant polítiques al servei de les majories. I, per damunt de tot calen, ciutadanes i ciutadans crítics, activistes i responsables.

4. La «nova política» ha de saber acollir totes les dinàmiques socials que vehiculin valors de solidaritat; ha de fer possible que les persones humils construïem la seva pròpia consciència individual i les seves pautes de diàleg amb l'espai de les ètiques col·lectives. La nova política necessita idees i valors. Però també emocions. Cal saber defensar principis amb somriures. Les idees de fort contingut emocional s'han d'incorporar com a motor de canvis concrets i profunds: no és possible millorar el món sense suscitar un marc d'esperança i il·lusió compartida.

5. La «nova política» implica també transgredir de forma creativa les seguretats ideològiques heretades. Cap d'elles no pot ja capturar la complexitat del món d'avui. Cal posar en contacte reptes i sensibilitats diverses per a articular alternatives innovadores. Eines per a superar el consum irresponsable, la desigualtat de gènere i la precarietat. I també l'especulació, la mercantilització de les necessitats bàsiques i la xenofòbia. Superar l'adulteràcia, l'aïllament de la gent gran, la negació d'afectes i suports, i la manca de temps per a les relacions familiars i d'amistat. El futur, que existeix en la mesura que es realitza en el present, ha d'arribar a ser policromàtic: sostenible, paritari, intercultural. I de pobles lliures, sense opressió nacional. Amb una renda bàsica de ciutadania que garanteixi el dret de tothom a l'existència

digna, i a partir de la qual cadascú pugui anar teixint autonomia i vincles, benestar emocional i relacional, des de l'ètica de la igualtat i la generositat solidària.

El món del segle XXI afronta problemes profunds. Cal una política diferent i millor per a superar-los. Les persones són el centre de gravetat de la segona modernitat. La democràcia participativa ha de configurar el nou espai públic on les consciències individuals articulin ètiques col·lectives, on els projectes de vida puguin realitzar-se sobre bases d'igualtat. La nova política és la gramàtica de la segona modernitat en clau d'emancipació personal i col·lectiva, de construcció d'utopies quotidianes.